

UDK:821.163.4.09:821.131.1

Pregledni rad

Vesna KILIBARDA (Podgorica)

Filozofski fakultet Nikšić

veskili@t-com.me

NJEGOŠ I DANTE

Iako se pitanje Danteovog uticaja na spjev *Luča mikrokozma* smatra apsolviranom temom, njegovo višedecenijsko prisustvo u literaturi o Njegošu svjedoči da je mogućnost pronalaska tragova uticaja velikog italijanskog pjesnika u Njegoševoj poeziji bila inspirativna za proučavaoce književnog djela najvećeg crnogorskog pjesnika. Prilog prikazuje tok proučavanja odnosa dvojice pjesnika zasnovanog uglavnom na saznanjima o Njegoševom duhovnom razvoju, odnosno njegovoj pjesničkoj i filozofskoj lektiri.

Ključne riječi: *Njegoševa biblioteka, Božanstvena komedija i Luča mikrokozma, Dante i Njegoš*

U svojoj knjizi o „posljednjem vladajućem vladici crnogorskom“ Milorad Medaković bilježi kako je Njegošu, iako se grčkim klasicima, čitajući ih na ruskom jeziku, „mnogo koristio“, ipak „najmilija“ bila poezija, te da je posebno rado čitao „poete visokog poleta“ – Lamartina, Bajrona, Dantea i Petrarku.¹ U svojim šecanjima na susrete s crnogorskim vladikom Imbro Ignjatijević Tkalac pominje da su Njegoševi književni ideali vazda bili grčki klasici, s kojima se upoznao u ruskim i francuskim prijevodima, ali i Dante.² Što se dvojice pomenutih italijanskih pjesnika tiče, među ostacima Njegoševe biblioteke nije pronađen primjerak ni Petrarkinog *Kanconijera*, ni Danteove *Božanstvene komedije*, niti nekog od njihovih drugih djela (što ne znači da ih tamo nije ni bilo), ali jeste trotomno djelo na italijanskom jeziku Antonija Čezarija pod naslovom *Ljepote*

¹ Milorad Medaković, *P. P. Njegoš, poslednji vladajući vladika crnogorski*, Knjigopečatnja A. Paevića, Novi Sad 1882, str. 174. – Na istom mjestu Medaković kaže da ove pjesnike vladika nije mogao dobro razumjeti, jer jezicima na kojima su napisana njihova djela „mogaše govoriti, ali ih nepoznaše korenito“. Up. i: Vesna Kilibarda, „Njegoševo poznavanje italijanskog jezika“, *Lingua montenegrina*, god. VI/1, 2013, br. 11, str. 197–207.

² Imbro Tkalac, „O pesniku Gorskog vijenca“, *Savremenici o Njegošu*, izabrali i redigovali Vido Latković i Nikola Banašević, Novo pokolenje, Beograd 1951, str. 134. – Preštampano iz: „Imbro pl. Tkalac o pjesniku Gorskog vijenca“, *Srđ*, II/1903, br. 1 (16. I), str. 132–134.

Komedije Dantea Aligijerija, s iscrpnim komentarima Danteovog remek-djela.³ Ovaj podatak, iako ništa ne dokazuje, obično je pominjan u vezi s pretpostavkama o tuđem uticaju, u ovom slučaju Danteovom, na Njegoševu *Luču mikrokozma* (1845). Prema navodima Alojza Šmausa, zaslužnog ispitivača *Luče*, koji se ovom temom bavio tokom nekoliko decenija, tuđe uticaje na ovaj religiozno-filozofski spjev, prvenstveno Miltonov, među prvima su pominjali Jovan Skerlić, Tihomir Ostojić i Pavle Popović, dok je Milan Rešetar u predgovoru osmom izdanju *Gorskog vijenca* za koje je napisao i komentare, pored Miltonovog, dopustio i mogućnost „izvjesnog“ Danteovog uticaja.⁴ Nešto ranije, u svojoj studiji *Religija Njegoševa*, odričući Miltonov uticaj, Nikolaj Velimirović je ustvrdio, iako bez dovoljno konkretnih i pouzdanih činjenica za tu svoju tvrdnju, da se Njegoš, što se stranih uzora tiče, „donekle“ ugledao na pjesnika *Božanstvene komedije*.⁵ Sumirajući ove stavove na temu originalnosti *Luče mikrokozma*, Šmaus ističe da su podudarnosti između Njegoša i Milтона shvatane kao sličnosti materijalne prirode, to jest sličnosti koje se odnose na predmet ili pjesnički materijal, dok su se sličnosti između Njegoševog i Danteovog djela odnosile više na način obrade, to jest na arhitektoniku spjeva.⁶ Upoređivanjem Njegoševog i Danteovog spjeva Šmaus je izdvojio nekoliko njihovih zajedničkih crta. Prva se odnosi na pjesnički oblik, jer su u pitanju alegorična djela, dok je drugu sličnost izveo iz činjenice da oba djela predstavljaju neku vrstu uzvišenog putopisa, datog u obliku lične ispovijesti, u kojoj ovi pjesnici slikaju drugi svijet u prvom licu, kao očevici.⁷ Uz to, oba pjesnika, i italijanski i crnogorski, imaju svoje pratioce, Dante Vergilija i Beatrice, dok su „putovođe“ kod Njegoša „iskra božestvena“, to jest besmrtni dio duše ili um čovjekov, i nebeski izaslanik, to jest anđeo hranitelj koji crtama podseća na Danteovu Beatrice.⁸ Šmaus zaključuje da nije nemoguće da je Njegoš prvi, putopisni dio svoga spjeva koncipirao ugledajući se na Dantea, dok je drugi, koji opisuje pad anđela, bliži Miltonovom *Izgubljenom*

³ Antonio Cesari, *Bellezze della Commedia di Dante Alighieri: dialoghi*, t. I–III, Tip. di Paolo Libanti, Verona 1824–1826. – Trotomno djelo sveštenika Antonija Čezarija (1760–1828) sačinjeno je u formi dijaloga koji navodno vode tri pasionirana čitaoca, komentarišući najljepše tercine Danteovog remek-djela. Strukturirana u 34 dijaloga, knjiga predstavlja originalnu lingvističku i stilističku analizu *Božanstvene komedije*, napisanu s namjerom da prevaziđe ograničenja savremenih istorijsko-eruditskih komentara djela.

⁴ Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, s komentarom Milana Rešetara, S. B. Cvijanovića, Beograd 1923, str. XXXVIII.

⁵ Nikolaj Velimirović, *Religija Njegoševa*, S. B. Cvijanović, Beograd 1921, str. 130–131 (prvo izdanje 1911).

⁶ Up. Alojz Šmaus, „*Luča mikrokozma* i njene paralele u svetskoj književnosti“, u: Alojz Šmaus, *Studije o Njegošu*, CID, Podgorica, 2000, str. 16. – Ovo je prvi dio Šmausove studije *Njegoševa Luča mikrokozma*, Štamparija „Jedinstvo“, Beograd 1927.

⁷ Isto, str. 40.

⁸ Isto, str. 41.

raju, i tu „Danteov uticaj ne dolazi uopšte u obzir“.⁹ Međutim, samo površno gledano, Njegošev spjev bi se, po Šmausu, mogao uzeti kao djelimično kombinovanje Danteovog i Miltonovog spjeva, jer se originalnost *Luče* pokazuje upravo u povezivanju tih tako heterogenih pjesničkih predmeta.¹⁰ Iako je posvetio pažnju i nekim sporednim sličnostima *Luče* i *Komedije*, Šmaus smatra da se najvažnije sličnosti, odnosno one koje „sa velikom vjerovatnoćom“ svjedoče o Danteovom uticaju, ipak nalaze u prvom dijelu Njegoševog spjeva, a to su već pomenuti oblik alegoričnog putopisa i motiv putovođe.¹¹ Svjestan da „izdvajanje tuđih tragova“ u *Luči* može izgledati kao „nasilje prema umetničkom delu kao celini“, Šmaus ipak nalazi opravdanje za ovaj postupak „naknadne analize“, kao jedini put da se dođe do jasnijeg saznanja o Njegoševom duhovnom razvoju, o njegovoj pjesničkoj i filozofskoj lektiri, kao i o tome koji su pjesnici ili mislioci donekle mogli biti njegovi učitelji.¹² Sem toga, ovaj autor smatra da je i sama priroda Njegoševog spjeva takva „da se ne može objasniti bez tuđih uticaja“, te da njihovo otkrivanje ima za cilj da utvrdi šta je u njemu „stvarno originalno“.¹³ Ne poričući mogućnost tuđih uticaja, u prvom redu Milтона i Dantea, ali i Lamartina i Klopštoka, Šmaus, ipak, drži da „svi ti uticaji ne mogu da objasne postanak Njegoševe *Luče*“, te da se o njima može govoriti tek pošto je bila stvorena osnovna zamisao na kojoj počiva ovaj spjev.¹⁴ Šmausova studija, koja predstavlja njegov prvi veliki rad o Njegošu, s pravom se smatra prekretnicom u recepciji ovog Njegoševog djela, s obzirom da su se dotadašnja malobrojna istraživanja, kako je to već primijetio Mirko Krivokapić, svodila na tezu da je *Luča mikrokozma* neoriginalno djelo, nastalo „u tesnom oslanjanju na Milтона i Dantea“, dok je Šmaus svojim istraživanjem pokazao da je *Luča* zasnovana na jednoj pjesničkoj potpuno originalnoj koncepciji.¹⁵ A same korijene Njegoševe ideje o grijehu u preegzistenciji kao uzroku čovjekovog pada Šmaus prepoznaje u idejama iz filozofskih sistema Platona i Plotina, koje je preuzeo poznoantički mislilac Origen, unijevši ih i u hrišćansku teologiju.¹⁶ Origenov uticaj, koji je pominjao i Nikolaj Velimirović, nije nevjerovatan, jer je, smatra Šmaus, Origenovo učenje Njegoš mogao upoznati preko ruskih teoloških kompilacija.¹⁷

⁹ Isto, str. 42–43.

¹⁰ Isto, str. 44.

¹¹ Isto, str. 49.

¹² Isto, str. 61–62.

¹³ Isto, str. 62.

¹⁴ Alojz Šmaus, „Pesnička i filozofska koncepcija *Luče mikrokozma*“, u: Alojz Šmaus, nav. djelo, str. 86–87. – Drugi dio studije iz 1927. godine.

¹⁵ Mirko Krivokapić, „Njegoševo delo u tumačenju Alojza Šmausa“, u: Alojz Šmaus, *Studije o Njegošu*, str. 215.

¹⁶ Alojz Šmaus, „Pesnička i filozofska koncepcija *Luče mikrokozma*“, str. 97.

¹⁷ Isto, str. 99–100.

Od konstatacije nesaglasnosti kad je riječ o izvorima, uzorima ili „glavnoj inspiraciji“ *Luče mikrokozma* polazi Miron Flašar otvarajući pitanje o Njegoševim „dugovanjima Danteu“.¹⁸ Prvi pomen Milтона u vezi s *Lučom* Flašar datira mnogo prije nego Šmaus, još 1851. godine kod Jovana Subotića, dok prvi pomen Dantea nalazi u studiji o Njegošu P. A. Lavrova iz 1887. godine.¹⁹ On podseća da Šmaus ovima pridružuje i pretpostavke o Njegoševim dugovima Lamartinu i Klopštoku, kao i da su se vremenom razvile hipoteze o Njegoševoj zavisnosti od različitih drugih izvora. A to su ne samo Platon i Origen, nego i indijska učenja o prirodi duša i njihovoj sudbini, hrišćanski apokrifi, manihejstvo i bogumilstvo i, konačno, zapadnoevropska filozofija starijeg i novijeg datuma.²⁰ Flašar uočava da je u traganju za konceptualnim izvorima Njegoševog spjeva narativna potka često sasvim zapostavljena i da prećutno opstaje prvobitni utisak da je ona u mnogome određena najprije Danteovom *Komedijom* a potom Miltonovim *Izgubljenim rajem*. Smatrajući da pitanje o stepenu Njegoševe zavisnosti od Dantea, koje treba formulisati kao pitanje o mogućem primarnom jedinstvu konceptualnog i narativnog sloja, naročito u prva dva pjevanja spjeva, nije konačno raspravljeno, Flašar je, oslanjajući se neprekidno na knjige iz Njegoševe lične biblioteke, izvršio analizu nekoliko ključnih motiva i opisa kako bi argumentovano dokazao sljedeće: (1) da Njegošev prikaz vizionarskog ushođenja duše iz prva dva pjevanja *Luče mikrokozma* nije samo spoljašnjom lokacijom svojih etapa vezan za jedan stari tip geocentrične kosmologije, nego su za određene tačke u toj geocentričnoj slici svijeta vezani i određeni tradicionalni motivi koji potiču iz antičkih prikaza stvaranja svijeta i vizionarskog ushođenja; (2) da se Njegoš razlikuje od Dantea u oba ta komplementarna niza elemenata, odnosno i u kosmološkim pojedinostima slike svemira kroz koji pjesnikova duša ushodi, i u varijantama zajedničkih motiva od antike vezanih za određene tačke u toj ljestvici ushođenja; (3) da su razlike Dantea i Njegoša u slici svemira i motivima ili opisima vizionarskog ushođenja takve da one Njegošev prikaz približavaju onim opisima iz predanja evropske heksaemeralne i vizionarske književne tradicije u kojima neke ključne koncepcije i simboli dobro čuvaju

¹⁸ Miron Flašar, „Dante, Njegoš i heksaemeralno predanje“, u: *Dante i slovenski svijet*, JAZU, Zagreb 1984, str. 183.

¹⁹ Povodom Njegoševe osude Pitagore i Epikura, filozofa koji poriču besmrtnost duše, Lavrov ukazuje na neke slične Danteove stihove iz *Božanstvene komedije* u kojima se pak pominje samo Epikur (*Pakao*, X, st. 12–15). – Up. Petar Aleksejevič Lavrov, *Petar II Petrović Njegoš vladika crnogorski i njegova književna djelatnost*, prevela Dubravka Đurić, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica 2013, str. 315, fusnota 191 (prvo izdanje: Moskva 1887); Miron Flašar, *Njegoš i antika*, CANU, Njegošev institut, knj. 1, Podgorica 1997, str. 103.

²⁰ Miron Flašar, „Dante, Njegoš i heksaemeralno predanje“, str. 183.

bitne crte stare platoničarsko-filonske spekulacije.²¹ Ova obilježja Njegoševog djela dovela su Flašareva istraživanja do zaključka da je crnogorski pjesnik morao poznavati neke razvijene opise ushodenja duše, u kojima je saglasnost između konceptualnog i deskriptivno-narativnog nivoa ostvarena u istom platoničarsko-filonskom duhu koji nalazimo u *Luči mikrokozma*, te da s ovog kompozicionog aspekta Danteova *Komedija* Njegošu svakako nije mogla poslužiti kao uzor.²² Flašar će se kasnije vrlo iscrpno baviti djelima na koja se, po njegovom uvjerenju, pišući *Luču* Njegoš oslanjao, a koja su mu, kao veoma zastupljena u njegovoj ličnoj biblioteci, bila pristupačna od mladosti. A to su u prvom redu djela originalne i prevodne ruske profane književnosti iz druge polovine XVIII i s početka XIX vijeka (M. M. Heraskov, M. V. Lomonosov, G. R. Deržavin, A. S. Šiškov, S. S. Bobrov), ali i tzv. „novije vizionarsko i metafizičko pesništvo“, s prepoznatljivim uticajima antičkih novoplatoničara (Tomas Mur, Lamartin, Viktor Igo), koje je Njegoš čitao ili u ruskom prevodu ili na francuskom originalu.²³ Cilj Flašarevog istraživanja ovđe nije bio da iznađe jedan određeni „izvor“ ili „uzor“, nego da prikaže predanje kome je *Luča*, u pojedinim svojim elementima i u cjelini, pripadala kao biblijsko-šestodnevni spjev umjetničke književnosti.²⁴ Flašar će na drugom mjestu istaći da je, bez obzira na otpor na koji ispitivanje izvora i uzora u novije vrijeme nailazi među književnim kritičarima i ispitivačima istorije književnosti, pitanje o genezi *Luče mikrokozma* relevantno ne samo za bolje razumijevanje Njegoševog pjesničkog postupka nego i za potpunije proučavanje Njegoševih pogleda na svijet.²⁵ U predgovoru knjizi *Njegoš i antika*, posvećenoj istraživanju Njegoševe klasične lektire i uticaja antičkih književnih vrsta na Njegoševa djela, a naročito identifikovanja udjela antičkog književnog i misaonog nasljeđa u genezi *Luče mikrokozma* i njoj bliskih refleksivnih Njegoševih pjesama, Flašar je naglasio da su mu, za razliku od ispitivača koji u duhu romantičarskih pogleda na književno stvaralaštvo odlučno zastupaju Njegoševu potpunu originalnost i autohtonost, bliži oni tumači i kritičari Njegoševog djela koji pojmu originalnosti prilaze „sa više realizma“ i zalažu se za potpunije i svestranije sagledavanje prirode Njegoševe pjesničke samosvojnosti.²⁶ Literarna komponenta Njegoševog nadahnuća za Flašara predstavlja činilac koji je pje-

²¹ Isto, str. 234–235.

²² Isto.

²³ Up. Miron Flašar, *Njegoš i antika*, glave V, VI, VII.

²⁴ Isto, str. 219.

²⁵ Up. „Njegoševa Luča mikrokozma“, u: Petar II Petrović Njegoš, *Luča mikrokozma, Sabrana djela*, kritičko izdanje, I, priredili Aleksandar Mladenović i Miron Flašar, CANU, Podgorica, 2004, str. 102–103 (i u knjizi: P. P. Njegoš – *Luča mikrokozma*, Obod, Cetinje 1996).

²⁶ Miron Flašar, *Njegoš i antika*, str. 8.

sniku omogućio da stupi u veliku evropsku književnost, u kojoj je „ono što je najbolje oduvek nastajalo uzajamnim primanjem i davanjem, u neprekinutom dijalogu sa dostignućima prošlosti“.²⁷ Romantičarski pojam originalnosti, „koji bi da pesničku veličinu traži samo i jedino onde gde pretpostavlja da je pesnik potpuno nezavisan“, prema Flašaru, „nije mjera kojom se može obuhvatiti sve bogatstvo Njegoševe umjetnosti“.²⁸

Podsećajući na podatke iz Njegoševih biografija i narodne tradicije da je vladika čitao Dantea i čak ga citirao napamet i da je u biblioteci imao Čezarijevo djelo, kao i na književno-kritičke napise o uticaju *Božanstvene komedije* na *Luču mikrokozma*, Stjepo Kastrapeli je u jednom svom radu iz 1957. godine pokušao da dokaže kako i u najranijoj Njegoševoj poeziji postoji pjesma koja svjedoči da je on „dobro poznao djelo slavnog italijanskog pjesnika i primio sugestije iz njega“.²⁹ Radi se o pjesmi „Crnogorac zarobljen od vile“, iz prve Njegoševe zbirke *Pustinjak cetinjski* (1834), u kojoj je pjesnik, smatra Kastrapeli, svoje „istorijsko viđenje Srbije“ alegorijski opisao po uzoru na Danteovo „istorijsko viđenje Hristove crkve“ u *Božanstvenoj komediji*, tvrdeći da se Njegoševa i Danteova vizija, pored podudaranja u glavnome, što bi moglo da bude i slučajno, podudaraju i u nekim pojedinostima, te da se to ne može pripisati slučaju.³⁰ Kastrapeli se u svom radu pozabavio ne samo dokazivanjem Danteovog uticaja, nego je pokušao da otkrije i ko bi mogao biti mogući tumač Danteovog djela Njegošu, smatrajući da ovaj, i pored sve svoje nadarenosti, u ranoj mladosti ne bi mogao sâm proniknuti u tajne Danteovog spjeva. Toga tumača Kastrapeli prepoznaje u Njegoševom učitelju Simi Milutinoviću Sarajliji, iznoseći u prilog ovoj svojoj pretpostavci podatak da je Milutinović boravio u Lajpcigu upravo u godinama kada su u njemačkom prevodu izašla nekoliko izdanja Danteovog spjeva, kao i podatak da jedna Simina pjesma iz 1837. godine („Ev’ još nešto, te mnim bit će lje što“) pokazuje vezu s Danteovom *Komedijom*, i to baš s onim mjestom koje je i Njegoša podstaklo za alegoriju njegove pjesme. Kastrapeli zaključuje da su Milutinović i Njegoš imitirali Dantea i da je obojicu postakla ista alegorija Danteovog spjeva, ona iz posljednjih pjevanja „Čistilišta“, koju su, zaključuje, morali onda zajedno tumačiti.³¹ Iako nam Kastrapelijevo „dokazivanje“ ove pretpostavke danas djeluje prilično nategnuto, njegov rad, kao i Šmausove priloge, italijanski sla-

²⁷ Isto, str. 8–9.

²⁸ „Njegoševa *Luča mikrokozma*“, u: Petar II Petrović Njegoš, *Luča mikrokozma*, *Sabrana djela*, kritičko izdanje, str. 38.

²⁹ Stjepo I. Kastrapeli, „Jesu li Sima Milutinović i Rade Tomov zajedno proučavali Danteovu *Komediju*“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XXII, 1956, sv. 1–2, str. 14.

³⁰ Isto, str. 15–19.

³¹ Isto, str. 21, 26–28.

vist Arturo Kronia uvrstio je, „zbog njihove ozbiljnosti i novine“, među rijetke koje je u jednom svom radu o recepciji Dantea u „srpsko-hrvatskoj književnosti“ pozitivno ocijenio.³² To ne čudi s obzirom da je Kronia i sam gajio pozitivistički pristup traženja izvora, koji se svodio na nivo utiska o djelu i istovjetnost nekog motiva ili teme u poređenju s italijanskim književnim modelima.³³ Kastrapelijevim podacima i pretpostavkama Kronia se koristio i u obimnijoj studiji objavljenoj takođe 1965. godine povodom 700-te godišnjice Danteovog rođenja, a koja je u vrijeme svoga nastanka predstavljala značajan doprinos komparativnoj slavistici. Kronia ističe da se u Njegoševoj pjesmi „Crnogorac zarobljen od vile“ oseća „danteovska klima“, dok je, što se *Luče mikrokozma* tiče, podsećajući i na Šmausov rad iz 1927. godine, zaključio da, iako Njegoš italijanskom pjesniku duguje razne veće i manje pozajmice, u ovom spjevu „Dante jeste prisutan i nije prisutan“, odnosno prisutan je u Njegoševoj misli ali ne i u njegovom djelu, to jest u umjetničkom izrazu.³⁴

Temi sličnosti, mada ovoga puta ne Njegoševog i Danteovog djela nego njih samih, posvećen je kraći esej Dragana Jeremića, nastao s ciljem da pokaže koliko su Njegoš i Dante slični „kao ljudi i kao pesnici“.³⁵ Jeremić izvodi sljedeće paralele: da su i Njegoš i Dante ostali nedovoljno poznati kao privatne ličnosti; da im životne okolnosti nijesu dozvolile da zadugo žive s najbližim srodnicima; da su im učitelji bili dva drugorazredna pjesnika; da su, okruženi osrednjošću, primitivizmom i nerazumijevanjem, život proveli usamljeni; da su živjeli u burnim vremenima, aktivno se baveći politikom iako im je poezija bila glavno zanimanje i najveće strast; da se njihova poezija temeljila na filozofsko-teološkoj i nacionalno-političkoj inspiraciji; da Dante jeste bio veći ljubavni pjesnik ali da „Noć skuplja vijeka“ dovoljno pokazuje kakav bi bio Njegošev *novi život* da pred smrt nije uništio svoje ljubavne pjesme; da i jedan i drugi stoje na kraju jednog srednjovjekovlja i na početku jedne renesanse;

³² Arturo Cronia, „Dante nella letteratura serbo-croata“, *Dante nel mondo*, raccolta di studi dall'Associazione Internazionale per gli Studi di Lingua e Letteratura Italiana, a cura di V. Branca e E. Caccia, Leo S. Olschi, Firenze 1965, str. 310–311.

³³ Valnea Delbianco, *Talijanski kroatist Arturo Cronia (Zadar 1896 – Padova 1967)*, Književni krug, Split 2004, str. 222.

³⁴ Arturo Cronia, *La fortuna di Dante nella letteratura serbo-croata*, Antenore, Padova 1965, str. 79–88. – Na ovu studiju veoma kritički osvrnuo se Josip Torbarina, spočitavajući autoru da je mu je rad pun pogrešaka a sudovi snažno politički obojeni. Na Kronijino opsesivno traganje za uzorima ili sličnim modelima u italijanskoj književnosti, s ciljem dokazivanja „neizvornosti“ ili podražavalačkog duha pisaca s istočnojadranske obale, reagovali su i neki drugi hrvatski naučnici. – Up. Josip Torbarina, „Arturo Cronia on Dante in Croatian and Serbian Literature“, *Studia romanica et anglica zagrabiensia*, 1966, sv. 21–22, str. 161–176. Vidi i: Valnea Delbianco, nav. djelo, str. 7–8.

³⁵ Dragan M. Jeremić, „Njegoš i Dante“ u: *Kritičar i estetski ideal*, Grafički zavod, Titograd 1965, str. 217–223 (prethodno objavljeno u: *Književne novine*, 15. novembar 1963, str. 5).

da prije njih praktično nije bilo jezika kojim su oni pisali; da njihova poezija nije poznavala razlike između književnih rodova; da su jasno izdvojili drage od mrskih ličnosti, prve slavom ovjenčavajući a druge s mržnjom proklinjući; da je za oba najveći grijeh i najveći zločin bilo izdajstvo; da kod obojice ima vrlo malo dobroćudnog humora i da iz njihove komike izbijaju jad i gorčina. Jeremićevim poređenjima, među kojima ima manje ili više osnovanih, pa i pogrešnih, Arturo Cronia je u svojoj studiji, ocijenivši ih kao retoričke paralele po uzoru na Plutarhove uporedne životopise slavni Grka i Rimljana, dodijelio sasvim marginalno mjesto.³⁶

Da zaključimo. Tema Danteovog uticaja na Njegoša svojim iako skromnim prisustvom u njegošologiji svjedoči koliko je i sama mogućnost dovođenja u vezu najvećeg italijanskog i najvećeg crnogorskog pjesnika bila inspirativna za proučavaoce ličnosti i pjesničkog djela Petra II Petrovića Njegoša.

Literatura

- Arturo Cronia (1965). *La fortuna di Dante nella letteratura serbo-croata*, Padova: Antenore.
- Arturo Cronia (1965). “Dante nella letteratura serbo-croata“, u: *Dante nel mondo*, raccolta di studi dall’AISLLI, a cura di V. Branca e E. Caccia, Firenze: Leo S. Olschi, str. 297-312.
- Delbianco, Valnea (2004). *Talijanski kroatist Arturo Cronia (Zadar 1896-Padova 1967)*, Split: Književni krug.
- Flašar, Miron (1984). “Dante, Njegoš i heksaemeralno predanje“, u: *Dante i slovenski svijet*, Zagreb: JAZU, str. 183-235.
- Flašar, Miron (1997). *Njegoš i antika*, Podgorica: CANU.
- Jeremić, Dragan M. (1965) “Njegoš i Dante“ u: *Kritičar i estetski ideal*, Titograd: Grafički zavod, str. 217-223.
- Kastrapeli, Stjepo I. (1956). “Jesu li Sima Milutinović i Rade Tomov zajedno proučavali Danteovu Komediju“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XXII, sv. 1-2, str. 14-32.
- Krivokapić, Mirko (2000). “Njegoševo delo u tumačenju Alojza Šmausa“, u: Alojz Šmaus, *Studije o Njegošu*, Podgorica: CID, str. 213-233.
- Lavrov, Petar Aleksejevič (1887/2013). *Petar II Petrović Njegoš vladika crnogorski i njegova književna djelatnost*, prevela Dubravka Đurić, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
- Medaković, Milorad (1882). *P. P. Njegoš, poslednji vladajući vladika crnogorski*, Novi Sad: Knjigopečatnja A. Paevića.

³⁶ Arturo Cronia, *La fortuna di Dante nella letteratura serbo-croata*, str. 83, bilj. 1.

- Petrović Njegoš, Petar (1923). *Gorski vijenac*, s komentarom Milana Rešetara, Beograd: S. B. Cvijanović.
- Petrović Njegoš, Petar II (2004). *Luča mikrokozma*, u: *Sabrana djela*, kritičko izdanje, I, priredili Aleksandar Mladenović i Miron Flašar, Podgorica: CANU.
- Tkalac, Imbro (1951). "O pesniku Gorskog vijenca", u: *Savremenici o Njegošu*, izabrali i redigovali Vido Latković i Nikola Banašević, Beograd: Novo pokolenje, str. 134-135.
- Torbarina, Josip (1966). "Arturo Cronia on Dante in Croatian and Serbian Literature", *Studia romanica et anglica zagrabiensia*, sv. 21-22, str. 161-176.
- Šmaus, Alojz (2000). "Luča mikrokozma i njene paralele u svetskoj književnosti", u: Alojz Šmaus, *Studije o Njegošu*, Podgorica: CID, str. 10-62.
- Šmaus, Alojz (2000). "Pesnička i filozofska koncepcija Luče mikrokozma", u: Alojz Šmaus, *Studije o Njegošu*, Podgorica: CID, str. 63-105.
- Nikolaj Velimirović, *Religija Njegoševa*, S. B. Cvijanović, Beograd 1921.

Vesna KILIBARDA

NJEGOŠ AND DANTE

Although the issue of Dante's influence on *The Ray of the Microcosm* is considered a resolved one, its decades-long presence in the literature about Njegoš testifies that the possibility of finding traces of the influence of the great Italian poet on Njegoš's poetry has been inspiring to those dealing with the literary work of the greatest Montenegrin poet. The present paper shows the course of the study of relations between the two poets, mainly based on the findings of Njegoš's spiritual development and his poetic and philosophical reading.

Key words: *Njegoš's library, Divine Comedy and The Ray of the Microcosm, Dante and Njegoš*